

I Catullus krets – romerska poeter och deras fiender

Moa Ekbohm, doktorand i latin

Den romerske poeten Catullus föddes förmodligen i ett burget hem i Verona, året är omdiskuterat, men viss konsensus finns runt år 84 f. Kr. och då han sägs ha dött ung, vid 30 års ålder, blir dödsåret 54 f. Kr. Han var definitivt av samhällets övre skikt då han rör sig i de förnämsta kretsar, och verkar även, trots ett visst gnäll, ha haft gott om pengar.

Catullus läses och citeras alltjämt flitigt tack vare sina fantastiska kärleksdikter till älskarinnan Lesbia. Dessa dikter skildrar såväl kärlekens lycka som djupaste förtvivlan. De amorösa Lesbia-dikterna är dock en liten del av hans sammanlagt 116 bevarade dikter; bland dessa finns även andra erotiska episoder, det finns långa mytologiska epos, bröllopsdikter, så väl som skabrösa påhopp och intensiva vänskapsdikter. (De dikter som refereras till kommer att anges med gängse numrering.)

Vännerna

I dessa oftast apostroferande dikter kan man skönja en krets av vänner runt Catullus. Det är allt från lyckönskningar, epigram (kort dikt med satirisk udd) och kondoleanser, till beskrivningar av dråpliga incidenter som utgör hans vänskapsdiktning. Många av vännerna som adresseras beskrivs som poeter.

Denna krets har ofta kallats neoterikerna av forskare, en grekisk variant av Ciceros hänfulla beteckning *poetae novi*, 'de nya poeterna', för att påvisa en kontrast mellan dem och äldre poeter. Dessa poeter var nydanare i det avseendet att de experimenterade mer än tidigare med grekiska versmått, skrev lättsinniga, korta och raffinerade tillfällighetsdikter och till viss del tog avstånd från traditionella plikter och seder. Denna skola är dock helt konstruerad av sentida forskare utifrån Ciceros beteckning, Catullus diktning och omnämnande hos senare poeter.

Det är dock frestande att skapa en sådan gruppering när man ser den krets man ändå kan finna runt poeten Catullus, dels genom andra antika författare, dels genom de dikter som Catullus tillägnar till sina kamrater. Skaran av kamrater förenades inte bara av sina poetiska ambitioner, utan även av det faktum att de alla var från *Gallia Cisalpina*, en region i norra Italien.

Vid denna tid var många av de central-italiska städerna mer helleniserade än själva Rom, då det funnits åtskilliga grekiska kolonier i området. Detta var en trakt med entreprenörsanda och vars söner gärna gav sig ut i världen. I dessa, enligt de urbana romarna, bonniga städer levde dessutom den gamla strängare moralen kvar. Hårt arbete och ömsesidigt förtroende var essentiellt. Catullus talar ofta om sin besvikelse på folk som inte håller avtal, han anser sådana fullständigt bindande, såväl i kärlek som i vänskap. Moralerna var mer uppluckrad i Rom. Detta ska inte på något sätt antyda att dessa poeter var puritaner, poesin vittnar om åtskilliga sexuella förbindelser, men ett förbund måste hållas.

Förutom dessa geografiska, moraliska och lyriska ting tycks även denna krets förenas av sin enhälliga avsky för vissa personer, såsom i deras tycke dåliga poeter, men även Caesar och andra politiker. Det ska dock understrykas att Catullus ingalunda var en politisk satiriker; inga politiska idéer uttrycks i hans alster, blott ett allmänt förakt för politik och dess utövare (se dikt 59).

Catullus trognaste vapendragare och närmaste vän verkar ha varit, om man tolkar Catullus egna glödande rader och senare klassiska poeters sammankopplande av dessa två, retorikern och poeten Calvus. Calvus poesi finns bara bevarad i fragment, och av dessa samt av Catullus och andra författares vittnesmål vet man att hans diktning påminde om vännens, med epos i miniatyr, klagan över förlorad kärlek och spydiga epigram. Dock verkar han ha varit mest känd som talare och jurist. Han var mycket känd för sina tal mot Vatinius, som tyvärr är förlorade. Denne Vatinius, en Caesar-anhängare, var inte omtyckt av Catullus (dikt 14) och kan sägas vara en gemensam fiende för de båda vännerna.

Tiden

Den tid som de neoteriska poeterna levde i var turbulent med Catilina-konspirationen, krig och maktstrider. Den period då Catullus var mest

aktiv dominerades av det så kallade första triumviratet, en lös politisk allians mellan Caesar, Pompeius och Crassus. Triumviratet hade ingen officiell status alls, utan var ett privat vänskapsförbund mellan dessa tre som slöts 60 f. Kr. för främja deras respektive politiska intressen. Caesar var den ledande mannen i Rom. Catullus, som dog ung, fick inte bevittna Caesars slutgiltiga maktfullkomlighet, brytningen med Pompeius, det följande inbördeskriget och slutligen mordet.

I denna ovana politiska situation tid var poeterna friare än någonsin tidigare. De var fria från politisk styrning, de skriver knappast hyllningar till sina politiska beskyddare och mecenater (mecenaten återkommer i och med Augustus), de skriver snarare för en lärd krets av jämlikar, inte för någon offentlighet. Vidare rådde det ett jämförelsevis fritt intellektuellt klimat, med större frihet än tidigare från arkaiska latinska poesimodeller och man var särdeles mottaglig för grekiskt inflytande. Sålunda kunde en poet skriva elaka verser utan någon större rädsla för repressalier.

Den romerska smädedikten hade i sig själv en lång tradition, och verserna var emellanåt så grymma, berättar poeten Horatius, att de förbjöds i lag. På Catullus tid användes knappast denna lag, då yttrandefrihet värderades högt i det romerska frihetsidealet. För Catullus var även den grekiske poeten Archilochos med sina smädesverser en viktig inspiration. Catullus var en förnyare av genren då han använde andra versmått för sina spydiga verser än den jambiska som av hävd var det satiriska. Vad poesin hade för politisk roll i det antika Rom finns inte utrymme till att förklara här, men med tanke på att en välutbildad romare gärna skulle kunna dikta en smula, var det säkert vanligt att angripa motståndare på vers, och man kan tänka sig att de rappa epigrammen gärna citerades av massorna.

Caesar

Caesar är väl den mest kände som blivit utsatt för Catullus hånfulla verser. Catullus krets verkar inte ha tyckt om Caesar, och det är känt att även Calvus smädade honom med verser. Dessa påhopp har dock inte politisk eller ideologisk karaktär, utan är snarare någon slags ”arga unga män”-manifestation från de diktande ynglingarna mot den äldre härföraren. Man kan säga att de ogillade auktoriteter.

Catullus nonchalanta attityd gentemot Caesar visar sig tydligt i dikt 93, ett litet epigram som förtjänar att citeras i sin helhet:

Nil nimium studeo, Caesar, tibi velle placere
Nec scire, utrum sis albus an ater homo

*Jag har ingen större lust att vilja behaga dig, Caesar
Eller veta vad du är för en sorts karl*

Detta kan tyckas vara ett ganska enkelt påhopp, men är så även den snällaste som riktar sig till Caesar. Naturligtvis är det omdiskuterat vad denna dikt betyder. Är det ett svar på ett vänskapligt närmande från Caesars sida? Man kan inte direkt påstå att den är varm.

I andra dikter tilltalas en *unice imperator*, 'du den ende härföraren', som knappast kan vara någon annan än Caesar. I dikt 54 utlovar Catullus att Caesar åter ska vredgas av hans jamber, det som var det spydiga tilltalets eget versmått:

irascere iterum meis iambis
inmerentibus, unice imperator

*Du ska återigen vredgas av mina jamber,
Mina oskyldiga jamber, du den ende härföraren*

Då Caesar var en bildad romare som i sin ungdom fuskade med det poetiska, sved det säkerligen att bli angripen genom poesin, i synnerhet som historikern Tacitus sarkastiskt berättar att Caesar haft tur i det att hans poesi inte är välkänd. (Det sägs även att hans efterträdare Augustus lät undertrycka den tragedi som Caesar i sin ungdom skrivit.)

Catullus angriper inte bara med elegant vers och sarkasm utan även med vulgära invektiv. I dikt 57 omtalas Caesar och hans gunstling Mamurra tillsammans bland annat såsom *cinaedi*. (*Cinaedus* är en beteckning för den passiva parten vid ett homosexuellt samlag, vilket för romarna var den skamliga rollen vid en sådan förbindelse.) Den arga poeten skildrar dessa två makthavare på detta vis:

morbosi pariter, gemelli utrique,
uno in lecticulo erudituli ambo,
non hic quam ille magis uorax adulter
riuales socii puellularum.
pulcre conuenit improbis cinaedis.

*Lika sjuka är dessa båda tvillingar,
Båda i samma soffå, halvbildade,
Den ene är inte en mer glupsk äktenskapsbrytare än den andre
Rivalerna delar kamratligt på småflickorna,
Ja, skönt kommer de smutsiga stjärtgossarna överens.*

Catullus använder antagligen här *cinaedus* som en allmänt pejorativ beteckning, men kanske är det mer personligt riktat mot Caesar då det gick rykten om att han i sin ungdom varit älskare till en bithynsk kung. Detta rykte var mycket spritt i Rom. Vi vet naturligtvis inte hur pass bokstavligt vi ska ta dessa påståenden, sanningshalten var nog inte ens då relevant, utan snarare hånet och förlöjligandet. Calvus skrev också hånfulla dikter på samma sätt som Catullus. Calvus skrev bland annat ett epigram om just Caesars ungdomseskapader i Bithynien, som var ett romerskt lydrike i Anatolien.

Det är svårt att tänka sig att dessa grova dikter förläts, men det berättas hos Suetonius att Caesar, trots att han erkände att Catullus verser om hans gunstling Mamurra fläckt hans namn på ett bestående vis, bjöd in poeten på middag då denne bett om ursäkt och avbröt aldrig den vänskap han hade med Catullus far. Caesar visade sig även storsint mot Calvus, och han skrev till honom på eget bevåg, sedan denne poet sökt försoning genom vänner. Suetonius nämner Calvus först, vilket skulle kunna innebära att Calvus först försonades med härföraren. Kanske hade Catullus inte avsikten att söka förlåtelse av Caesar förrän vännen med färre kontakter och känsligare politisk ställning fått pardon.

Mamurra

När man tittar på dikterna som anspelar på Mamurra förstår man att Caesar ansåg dem skadliga. Mamurra kallas blott vid sitt rätta namn i de två dikter där han figurerar med Caesar, annars ger Catullus honom andra namn. En teori är att Catullus slutade använda hans namn efter försoningen med Caesar, såsom en eftergift, eller så är det så att även de dikterna är skrivna innan Catullus förläts. Dessa påhopp på Mamurra är naturligtvis även indirekta angrepp på Caesar.

Catullus favorit-pseudonym på Mamurra är nämligen *Mentula*, det latinska ordet för 'kuk', med just den stilnivån; ett ord som man annars vanligtvis hittar i obscen graffiti.

Vad som gjorde att Catullus hatade Mamurra så, kan vi endast spekulera i. Han hånas i dikter för sina slösaktiga vanor, och hur han skaffade sin förmögenhet var något av en skandal, ansåg inte bara Catullus, utan även Cicero. Kanske stack "Mentulas" rikedomar i ögonen på Catullus, som ofta och gärna klagade över sin monetära situation.

Mamurras rikedomar och hans slöseri omtalas i både dikt 114 och 115, och i den sistnämnda, efter att rikedomarna beskrivits, sägs det att *non homo, sed uero mentula magna minax*, han är 'inte en människa, utan en stor hotande kuk'.

Mamurra kan dock knappast ha varit så värdelös som Catullus vill framställa honom; Caesar tenderade att välja sina officerare med omsorg.

Catullus angrep även Mamurras älskarinna. I dessa två dikter (41 och 43) benämns han som *decoctor formianis*, 'slösaren från Formiae'. Catullus verkar vara mycket fantasifull i att hitta på nya smeknamn till sitt hatobjekt. Sålunda hälsar han den stackars flickan, som tydligen i provinserna jämförts med hans Lesbia med följande ord: *Salve, nec minimo puella naso*, 'Var hälsad, flicka som inte saknar kran...'

Ytterligare en sak som väcker Catullus vrede är Mamurras poetiska ambitioner, Catullus hade tydligen väldigt låg tolerans för vad han ansåg vara dålig poesi:

Mentula conatur Pipeleium scandere montem:
Musae furcillis praecipitem eiciunt

*Kuken försöker bestiga Musernas berg:
De driver honom huvudstupa därifrån med högaffel*

Hat

Det finns åtskilliga ytterligare hatiska dikter, listan på hatobjekt kan göras lång. Catullus avskyr även den pretor, Memmius, under vilken han tjänstgjorde i Bithynien, och kallar honom en snål *irrumator*, 'rövknallare'. Han förenas säkerligen i detta hat med medresenärerna Veranius och Fabullus. (Se dikt 10 och 28.) Han har även en del invektiv att slunga mot dem som hans Lesbia bedrar honom med (t. ex. dikt 37 och 91).

Det finns även en sarkastisk hälsning till Cicero, dikt 49, där Catullus såsom den sämste av poeter, tackar den mest lärde av romare. Cicero var

verkligen en representant för det äldre gardet, och hans beskrivning av dessa ynglingar som *poeta novi* har redan omnämnts. Även Catullus vän Calvus ogillade Cicero. De var oense i retorikfrågor och de kan eventuellt ha mötts i rätten.

Slutligen kan det sägas att bilden av Catullus som en kärleksdiktare är skev, hans hatiska epigram förtjänar minst lika mycket uppmärksamhet, inte bara för förståelsen av hans samtid och dess politik, utan även för sammanhållningen av hans vänkrets. Man ser tydligt hur de genom markeringar i form av epigram särskiljde sig från den styrande kretsen och den äldre generationen, och sålunda kan definieras som en grupp, något som inte skulle ha kunnat ske enbart genom deras inbördes vänskapliga relationer.

